Eduskunnan kunta- ja terveysjaostolle

Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön asiantuntijalausunto lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden riittävyydestä ja toimivuudesta perustasolla

Lasten ja nuorten – opiskelijat mukaan lukien – mielenterveyspalveluita perustasolla järjestävät pääasiassa kunnat ja kuntayhtymät. Mielenterveystyötä tehdään kunnissa ja kuntayhtymissä sekä terveydenhuollon että sosiaalityön puolella. Lasten, nuorten ja opiskelijoiden tarvitsemien psykiatristen erikoissairaanhoidon palveluiden järjestämisestä ovat vastuussa kunnat tai sairaanhoitopiirit. Työtä lasten, nuorten ja opiskelijoiden mielenterveyden hyväksi tekevät kunnissa ja oppilaitoksissa myös muut toimijat, kuten opetushenkilökunta, oppilaitoksissa toimivat kuraattorit ja psykologit sekä nuorisotyö. Tämän lisäksi kunta on voinut järjestää nuorille ja opiskelijoille suunnattua päihdetyötä eri tavoin. Mielenterveystyötä lasten, nuorten ja opiskelijoiden hyväksi tekevät perustasolla siis kunta- ja koulutustasokohtaisesti vaihdellen eri tuottajat. Tämä seikka ei voi olla vaikuttamatta mielenterveys-palveluiden toimivuuteen sekä sen arviointiin. Perustason mielenterveyspalveluiden tarpeen ja toimivuuden kannalta ratkaisevaa on se, minkälainen kokonaisuus syntyy edellä mainittujen toimijoiden verkostosta. Toimivat tukipalvelut lähellä lasta, nuorta tai opiskelevaa (esim. koulujen, oppilaitosten ja perheiden palvelut) saattavat olennaisesti vähentää varsinaisten mielenterveyspalveluiden tarvetta.

Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö (YTHS) vastaa yliopisto-opiskelijoiden opiskelu-terveydenhuollosta. Laki korkeakouluopiskelijoiden opiskeluterveydenhuollosta muuttaa tilannetta 1.1.2021 lukien siten, että vastuu ammattikorkeakoulu-opiskelijoiden opiskeluterveydenhuollon palveluiden tuottamisesta siirtyy YTHS:lle. Samalla Kansaneläkelaitoksesta (Kela) tulee näiden palveluiden järjestäjä. Tämä asiantuntijalausunto keskittyy YTHS:n lakisääteisen tehtävän mukaan korkea-kouluopiskelijoiden opiskelijaterveydenhuollossa järjestettävään mielenterveys-palveluun. YTHS palveluiden tuottajana on kuntiin verrattuna siinä mielessä erilaisessa asemassa kuin kunnat, että sama järjestäjä ei vastaa opiskelijoiden sosiaalityönä järjestettävästä mielenterveystyöstä tai oppilaitosten sisäisistä tukipalveluista. Opintokyvyn hyväksi tehtävässä työssään YTHS joutuu siis tekemään yhteistyötä sekä kuntien (sosiaalitoimi, nuorisotoimi) että korkeakoulujen kanssa sen takaamiseksi, että mielenterveystyön kokonaisuus olisi toimiva.

Terveydenhuoltolaki määrittelee raamit opiskeluterveydenhuollossa tehtävälle mielenterveystyölle. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut vuonna 2006 Opiskeluterveydenhuollon oppaan normittamaan opiskeluterveydenhuollon sisältöä ja

laajuutta. Opas käsittelee myös mielenterveystyön laajuutta ja sisältöä. Kyseinen opas on ajankohtaisesti päivityksen alla ja YTHS on ollut mukana sen päivitystyössä. Opiskeluterveydenhuollon osalta mielenterveyspalveluiden toivottua sisältöä on kuvattu tarkemmin myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) on julkaisemassa oppaassa Mielenterveys- ja päihdetyön menetelmät opiskeluterveydenhuollossa: Opas arviointiin, hoitoon ja käytäntöihin (THL, 2017).

Mielenterveyspalveluiden toimivuutta voidaan arvioida useilla eri tavoilla, kuten hoidon laadulla, vaikuttavuudella tai kustannusvaikuttavuudella, hoitoon pääsyllä tai hoitoprosessin tehokkuudella. Mielenterveyspalveluiden riittävyyttä arvioidessa mittarina käytetään yleisesti hoitoon pääsyn nopeutta esim. jonotusaikoja seuraamalla. Mielenterveyspalveluiden kysyntään vaikuttaa väestössä ilmenevän sairastavuuden lisäksi edellä todetulla tavalla mielenterveystyön kokonaisuuden toimivuus. Hoitoonpääsyn nopeuden tai hoitoon tulevien uusien potilaiden perusteella tehtävä arvio palvelun riittävyydestä voi saada palvelun saatavuuden näyttämään riittämättömältä, vaikka tosiasiallinen ongelma olisi jossain muussa mielenterveystyön osassa, kuten oppilaitosten tarjoamissa tukipalveluissa.

Mielenterveystyöhön YTHS:ssä osallistuvat kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt. Osa ammattilaisista osallistuu mielenterveystyöhön lähinnä ongelmia puheeksi ottamalla ja hoitoon ohjaamalla (esim. suun terveyden henkilöstö) ja osa - kuten psykologit ja psykiatrit - tekee pelkästään mielenterveystyötä. Mielenterveystyötä tehdään tyypillisesti moniammatillisesti eli hoidon toteuttamiseen osallistuu useita eri ammattiryhmiin kuuluvia ammattilaisia. Noin puolet YTHS:ssa tehtävästä mielenterveystyöstä tehtiin vuonna 2018 yleisterveyden sektorilla eli käytännössä yleislääkäreiden ja terveydenhoitajien vastaanotoilla, ja noin puolet siitä tehtiin mielenterveyden sektorilla eli psykologien, psykiatrien ja muiden mielenterveystyön ammattilaisten vastaanotoilla. Vuonna 2018 noin 13 % YTHS:n palveluihin oikeutetuista yliopisto-opiskelijoista asioi YTHS:ssä vähintään kerran mielenterveyden ongelman takia. Palvelun kattavuus vaikuttaa melko hyvältä, sillä epidemiologisten tutkimusten perusteella nuorisoikäisistä noin 20 % sairastaa jotain mielenterveyden häiriötä. Tietojärjestelmästä johtuen tällä hetkellä YTHS ei pysty tuottamaan tarkkaa tietoa siitä, kuinka kauan hoidon tarpeen arvion jälkeen kestää mielenterveystyön käynnistyminen jonkin ammattilaisen vastaanotolla. Lukukausien ollessa puolivälissä ei kuitenkaan ole tavatonta, että psykologin tai psykiatrin vastaanotoille syntyy uusille potilaille 2 – 3 kk jonot.

Mielenterveyden ongelma yhteyden ottamisen syynä on ollut jatkuvassa kasvussa edeltävien useiden vuosien ajan niin YTHS:n palveluissa kuin lasten ja nuorten mielenterveyspalveluissa yleisestikin. Kun verrataan mielenterveysperusteisia

käyntejä YTHS:n yleisterveyden ja mielenterveyden työntekijöiden vastaanotoilla vuosina 2016 ja 2018 voidaan todeta, että potilaskontaktien (käynnit, etäkäynnit, puhelut, jne.) määrä lisääntyi tuona aikana noin 1,1 %. Samalla vastaanotolla mielenterveysongelman takia käyneiden potilaiden määrä lisääntyi 12,2 %. Mielenterveyspalveluiden kysynnän lisääntyminen on siis edelleen ajankohtainen ilmiö YTHS:n palveluita käyttävien keskuudessa. Mielenterveystyöhön käytettävissä olevat voimavarat ovat sen sijaan edeltävinä vuosina pikemmin vähentyneet liittyen YTHS:n aiempiin määrärahaleikkauksiin. Kasvavaan kysyntään vastaaminen vähentyneillä resursseilla tarkoittaa käytännössä sitä, että yhdelle potilaalle on tarjolla vähemmän suoraa hoidollista kontaktia. Vuoden 2019 toisen kolmanneksen osavuoriraportin yhteydessä YTHS:llä todettiin, että psykologin vastaanotolla käyneillä potilailla oli ollut tammikuusta elokuuhun ulottuneen seuranta-ajan kuluessa keskimäärin noin kolme kontakia psykologin kanssa. Käyntimäärien harventuessa potilaskontaktien luonne muuttuu hoidosta enenevästi arvioinnin ja muualle hoitoon tai kuntoutukseen ohjaamisen suuntaan. Tämän näkyykin toisaalla Kelan järjestämän psykoterapiakuntoutuksen lisääntymisenä sekä lisääntyneinä lähetteinä psykiatrisen erikoissairaanhoidon puolella.

Mielenterveyspalveluiden kysyntään opiskeluterveydenhuollossa on viime vuosina vaikuttanut myös kokonaan uusien häiriöiden tulo opiskeluterveydenhuollon tehtäväksi. Selvin esimerkki tällaisesta on kehityksellisiin neuropsykiatrisiin häiriöihin kuuluvan aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön (ADHD) diagnostiikan ja hoidon aloituksen siirtyminen erikoissairaanhoidosta opiskeluterveydenhuollossa tehtäväksi ilman, että tähän olisi osoitettu mitään lisäresursseja. ADHD:n lääkkeellisten ja psykososiaalisten hoitovaihtoehtojen samanaikainen lisääntyminen on johtanut siihen, että ADHD:n hoitoa ja kuntoutusta räätälöidään yhä yksilöidymmin opiskeluterveydenhuollossa, mikä tarkoittaa luonnollisesti sitä, että tähän räätälöintiin kuluu yhä enemmän resurssia.

YTHS on pyrkinyt tehostamaan mielenterveystyönsä tehokkuutta hyödyntämällä entistä enemmän ryhmämuotoista toimintaa sekä digitaalisia palveluita, kuten internet-välitteistä terapiaa. Näiden palveluiden osuutta täytyy edelleen lisätä, jotta YTHS pystyy vastaamaan kasvavaan palvelukysyntään. Mielenterveystyötä on vahvistettu ja täytyy jatkossakin vahvistaa lisäämällä psykiatrisien sairaanhoitajien osuutta ensilinjan mielenterveystyössä terveydenhoitajien sijaan. Suunnitelmissa on myös uusien hoitomuotojen, kuten aivojen tasavirtastimulaation, ottaminen osaksi palveluvalikoimaa. Samanaikaisesti, kun palvelutuotantoa tehostetaan, YTHS ponnistelee myös opiskeluympäristöjen hyvinvoinnin edistämiseksi, sekä pyrkii osaltaan vaikuttamaan siihen, että korkeakouluilla on tarjolla opiskelijoille riittävät omat tukipalvelunsa (esim. opintopsykologit, kuraattori, opintoneuvoja ja opettajatuutorit).

Lasten, nuorten ja opiskelijoiden mielenterveyspalveluiden riittävyyttä ja toimivuutta YTHS:n näkökulmasta tarkasteltaessa voi todeta, että YTHS pääsee palveluiden kattavuuden osalta hyvään tulokseen. Palveluiden kysynnän pitkään jatkunut kasvu ja samanaikaisesti vähentyneet resurssit aiheuttavat valitettavasti kuitenkin hitautta hoitoon pääsyyn ja hoidon toteutumiseen, vaikka palveluvalikoimaa on viime vuosina monipuolistettu. YTHS on joutunut tässä tilanteessa ohjaamaan potilaitaan enenevästi Kelan psykoterapiakuntoutuksen ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon palveluiden piiriin, mikä siirtää käytännössä mielenterveystyöhön kohdistuvia paineita eteenpäin. Tässä suhteessa mielenterveyspalvelujen toimivuudessa on kehitettävää.

Mielenterveyspalveluiden kehittämisen rinnalla on aiheellista koulutuspolitiikan keinoin pyrkiä tukemaan opiskelijoiden mielenterveyttä ja hyvinvointia. Korkeakouluopiskelijoita koskevat koulutuspoliittisen muutokset vaikuttavat suoraan noin 270 000 työikäisen mielenterveyteen ja hyvinvointiin. Viime vuosina on tehty useita korkeakouluja koskevia koulutuspoliittisia muutoksia, joiden vaikutusta opiskelijoiden mielenterveyteen on aiheellista arvioida varsinkin, kun ajallinen yhteys näiden muutosten ja mielenterveyspalveluiden kysynnän kasvun välillä on havaittavissa. Palvelun kysynnän kasvun lisääntymisen lisäksihän samanaikaisesti on nähty myös lisääntymistä sairauspäivärahaa mielenterveysperusteisesti saaneiden nuorten aikuisten osuudessa sekä mielenterveysperusteisesti myönnettyjen työkyvyttömyyseläkkeiden määrissä.

Helsingissä 15.10.2019

Tommi Väyrynen

Mielenterveystyön johtava ylilääkäri

Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö